

A kimondható, mint morális probléma

Handó Péter: *Alvó konfliktusok mezején – Interkulturális kapcsolatok Sósartyánban*. Balassi Bálint Megyei Könyvtár és Közművelődési Intézet, Salgótarján, 2008

„Ma már meg tudom érteni azt az antropológust, aki a megismerés és »híradás« szándékával belép egy számára idegen kultúrába, és ott eltöltve bizonyos – a megismerés szempontjából megfelelő – időt, úgy dönt, semmit sem ír, mert amit írhatna, az túl szubjektív vagy talán nem is igaz. Ma már meg tudom érteni, de még nem tudom elfogadni. [...] keresem az általam kimondható határát. S ez az én morális problémám.”¹ – ekképpen zárja a szerző a kötetet. Meddig lehet elmenni, meddig marad egy munka tudományos jellegű? Mennyire lehet a szakember objektív vagy szubjektív, hogy megőrizze szavainak hitelességét? Vajon amit a kutató észlelt, az fedi a valóságot, és nem csak egy színjáték részese lett? Mi mindent kell figyelembe venni egy ilyen érzékeny téma kapcsán, mint amilyen a cigány–magyar együttélés? Melyek azok a „technikák”, melyekkel fenntartható egy demográfiai arányában folyamatosan csökkenő nemzet dominanciája egy másik felett? Hogyan jelentkezik a térbeli elkülönülés, mint eszköz a konfliktusok elkerülésére? Melyek azok az érintkezési felületek, melyek a három évszázados múlt és együttélés során kialakultak a két nemzet között? Miképpen szolgálják ezek a faji, etnikai identitás megőrzését a problémaként jelentkező cigányokkal szemben egy ezer lakos alatti településen? Handó Péter ezekre a területekre világít rá kötetében, és véleménye szerint „a sósartyáni cigány–magyar együtt- és egymás mellett élés vizsgálata közelebb vihet az etnikai konfliktusok megértéséhez, még ha e konfliktusokkal szemben a kontextuális mezőben alkalmazott stratégiák kijelölését nem is végezzük el azáltal, hogy az érintkezési felületeken tapasztaltakat leírjuk. Illetve segíthet a cigányságra vonatkozó probléma során egy működőképes alternatíva kialakításában, akár a sósartyáni gyakorlat általánosításának teljes elvetése árán is”.²

¹ Handó Péter: *Alvó konfliktusok mezején – Interkulturális kapcsolatok Sósartyánban*. Salgótarján, Balassi Bálint Megyei Könyvtár és Közművelődési Intézet, 2008, 156.

² I. m. 21.

A kötet háromnegyed részét a szerző szakdolgozata képezi, melyet 2005-ben írt a Miskolci Egyetem Vizuális és Kulturális Antropológia Tanszékén. A könyv a Nemzeti Kulturális Alap Ismeretterjesztés és Környezetkultúra Szakmai Kollégiumának támogatásával jelent meg. Módszertanilag egy igen sokrétű munkáról van szó, mely főleg a szerző által végzett kutatások adataira épül, de ezenkívül a Központi Statisztikai Hivatal adataitól kezdve, interjúkon, egyházi anyakönyveken és esetleírásokon keresztül a személyes tapasztalatokig mindent magába foglal. (Ehhez valószínűleg az is hozzájárult, hogy a kötet megjelenésének évében a szerző immár tizenegyedik éve lakott a vizsgált településen.)

A szerző a cigányok és a magyarok együtt- és egymás mellett élését vizsgálja a Nógrád megyei Sóshartyánban, azokat az érintkezési felületeket kutatja, melyek fennállnak ebben a viszonyban. Ezek az érintkezési felületek az oktatás (miként befolyásolja a sóshartyáni általános iskola az egész falu demográfiai jellemzőit?), a cigány–magyar gazdasági kapcsolatok (mára már kiveszőfélben levő hitelezések, pénzkölcsönzés stb.), az érdekérvényesítési gyakorlatok (apró törvénysértések, köztulajdon-rongálások – mindezek olyan településen történő vizsgálása, ahol gyakran a cigányok által alkalmazott szokásjogok válnak funkcionálisan meghatározóvá), a szexualitás (cigány–magyar szexuális kapcsolatok, azok tolerálása, illetve ellenzése), a vallás és hit (a hitoktatás kérdése, a sóshartyáni templom íratlan ülésrendje, a temető, amely szintén konfliktusok színtere), valamint példaként bemutat két majálist, melyek összehasonlító elemzése tükrözi a viszonyokat és a dominancia iránti küzdelmet, és a kötet végén egy esetleírásban a szerző saját küzdelmét írja le, hogy létrehozzon egy ifjúsági klubot, ahol együtt szórakozhat... és tulajdonképpen együttműködhet Sóshartyán cigány és magyar fiatalsága. Ennek összegzéséeként a következőket írja: „A különbségek kölcsönös megértése útján lehetne eljutni a roma és a magyar fiatalok együttműködéséig. Ehhez azonban egy klub, egy közösségi tér az egyéni megértő szándék és a hatalom támogató akarata nélkül nem elegendő, és nem válthatja be a vele szemben támasztott elvárásokat.”³

Kötetében érinti, bár csak Sóshartyánra vonatkoztatva, azokat a problémákat, amelyek szélesebb körökben is felmerülnek a cigánysággal kapcsolatban. Példaként kiemelném az oktatás kérdését, ahol a sóshartyáni gyakorlat oda jutott, hogy a falu általános iskolájában 1996-tól kezdve nincs magyar tanuló, valamint állandó pedagógusgárda, hiszen a magyarok a környező települések oktatási intézményeibe íratják gyermekeiket (már a tehetősebb cigány családok is). Ez az oktatás színvonalára is kihatással van, hiszen – ahogy a szerző írja – 1996 óta egyetlen sóshartyáni fiatalnak sem

sikerült eljutnia az érettségiig, illetve nem vesznek részt érettségit adó képzésben. Ez csak még fokozza a falu cigány, illetve magyar fiataljai közötti különbségeket, amelyek tágabb vonatkozásban is jelentősek. Ilyen például az a tény, hogy a magyarok nagy része az érettségi után igyekszik bekerülni a felsőoktatásba, ami szinte egyenlő a teljes elszakadással a falutól, így az oktatási kérdés kihatással van a demográfiai jellemzőkre is, hiszen a faluban fogynak a magyar lakosok, ez pedig azt eredményezte, hogy Sóshartyán a XXI. század küszöbén alacsony átlagéletkorú roma és előregedő magyar lakosságot tudhat magáénak. Az oktatási kérdés szélesebb körben megmutatózó problémáját példázza az általam olvasott, az idei év februárjában Hankiss Elemérrrel készült interjú részlete is: „Én el nem tudom képzelni, miért nem lehet megoldani azt, hogy a roma gyerekek elvégezzék az iskolát. Elegendő kollégium kellene, és venni 500 buszt, ami minden gyereket elvisz a megfelelő iskolába. A szociális segélyeket pedig pénz helyett – csak a gyerek által az iskolában beváltható – élelmiszerjegyben utalnám ki, hogy kapjon mindenki reggelit, ebédet. Nem túl sok pénz kellene ahhoz sem, hogy amennyiben vannak roma iskolák, akkor azok legyenek jobbak, mint a nem roma iskolák. Abban a pillanatban ugyanis lehet, hogy a nem roma gyerekek is oda iratkoznának be. Azért gettó a roma iskola, mert gyenge minőségű. De ez nem szükségszerű.”⁴

Egy másik gond, a megélhetési gondokkal küszködő cigányság sem csak helyi, sóshartyáni probléma, amely a rendszerváltáshoz is köthető. Bizonyítja ezt a fent említett interjú másik részlete is: „Ez egy kétfelvonásos tragédia, a felemelkedés és a lezuhanás tragédiája. A Kádár-korban ugyanis a romák többsége rendszeres munkát, fizetést kapott. Megvolt arra a lehetőség, hogy elkezdődjön a romák felemelkedése. Ugyanakkor, míg például a középkorban több mesterségben és a kereskedelemben is jeleskedtek a cigányok, a Kádár-rendszer árokásó, nyomorult segédmunkásokat csinált belőlük. Ma pedig már nincs szükség segédmunkástömegekre, így a romák munka nélkül maradtak, és rászorulnak a társadalomra. Így aztán érthető, hogy rengeteg a konfliktus. Ezen nagyon nehéz segíteni. Én is azt mondom, hogy két dolog hozhat eredményt: az iskola és a munka.”⁵

Visszatérve a bevezető mondatra és összegzésként: Handó kötete bemutat, elgondolkodtat. Kisebbségi-többségi szemszögből is, igaz, nem a vajdasági viszonylatokra is alkalmazhatóan. De emberileg, szakmailag mindenképp. Nyelvezete néhol kissé elmozdul a szigorú tanulmányírói nyelvezettől, de éppen ez hozza közelebb az olvasóhoz. Nem utolsósorban azonban módszertani szempontból is érdekes. Megtalálta ugyanis a kimondható határát. A többi az olvasóra bízta.

⁴ http://www.fn.hu/kultura/20090217/hankiss_ciganykerdes_ketfelvonasos_tragediaval/

⁵ Uo.